

OSNOVE GERMANISTIČKE TEKSTUALNE LINGVISTIKE

UDK 801:801.8

Pregledni članak. Primljen 1. 5. 1983.

Kao uvod u osnove germanističke tekstualne lingvistike mogu se preporučiti dva djela. Prvo je *Lektürekolleg zur Textlinguistik* autora Kallmeyera, Kleina, Meyer-Hermannna, Netzera i Sieberta (Frankfurt, 1977). Ovaj je uvod nastao na poticaj jednog od začetnika tekstualne lingvistike u SR Njemačkoj Heralda Weinricha, a rezultat je rada na projektu ustanovljenom 1970. godine.

U prvom se svesku autori bave određenjem tekstualne lingvistike i objašnjavaju osnovne pojmove. Lingvistiku kao tekstualnu lingvistiku oni temelje na teoriji jezičnog čina. Prirodna pojavnost jezika uvijek je povezana s određenom djelatnošću. Tekst je jezik u okvirima jezične djelatnosti.

Kallmeyer i dr. smatraju da je tekstualna lingvistika potpuno izvrnula dosadašnji uobičajeni pristup jeziku — tekst je postao osnovna veličina, a svi se ostali jezični elementi određuju u odnosu prema tekstu. Tekst kao osnova komunikacije jest zbroj komunikativnih signala koji se pojavljuju u komunikativnoj interakciji.

Tekst se može odrediti kao strukturirani fenomen i u tom se smislu može provesti analiza sastavnih dijelova teksta, zahvaljujući *rekurenciji*. Rekurencija se određuje kao opetovano ponavljanje strukturalnih dijelova kako unutar jednog teksta tako i u različitim tekstovima. Dijelovi teksta mogu se uvijek ponovo kombinirati i nisu unaprijed zadani, već su rezultat analize.

Kallmeyer i dr. nazivaju dijelove teksta *konstituentima*, a ono što ih okružuje unutar jednog teksta *kontekstom*.

Izolirane konstituente teksta su višeznačne, a integracijom u tekst postaju jednoznačne. Odnos konstituenata teksta prema kontekstualnim i situacijskim elementima nazivaju *koneksijom*, koja je vrlo važan činilac ustrojstva teksta. Tako se, na primjer, dijaloški tekstovi mogu odrediti na temelju koneksionih elemenata, tematskih odrednica i interakcijske povezanosti.

Pragmatiku i semantiku treba tretirati kao ravnopravna područja gramatike, dok bi se sintaksa trebala baviti određenim pitanjima koneksije.

Sintaksa teksta, prema tome, nije samo opis pravilnosti jedinica većih od rečenice, već i opis ustrojstva same rečenice, kao i jedinica manjih od rečenice s obzirom na njihovu funkciju u konstituiranju teksta.

Kallmeyer i dr. određuju i metode istraživanja tekstualne lingvistike — kriteriji za izbor korpusa ovise o zadacima istraživanja. Korpus mora biti reprezentativan u odnosu prema pojavama koje se ispituju. Najvažnijom operacijom smatraju supstitucijsku probu.

Kao što se sintaksa tradicionalne gramatike ne može izjednačiti s pojmom tekstualne sintakse, tako se ni semantika ne može izjednačiti s tekstualnom semantikom, to više što je tradicija semantičkih ispitivanja mnogo starija od tekstualne lingvistike, a o problemu referencije raspravljalo se još u ono vrijeme kada lingvistika kao samostalna disciplina nije postojala.

Tekstualna semantika bavi se problemom uključivanja izoliranih leksema u tekst. Izolirani leksemi posjeduju određene referencijalne potencijale. Ta se njihova karakteristika naziva *polisemijom*.

Pretpostavka za ustanovljenje referencije u tekstu jest monosemizacija polisemnih konstituenti. Monosemizacija se pak postiže obostranom semantičkom determinacijom leksema, tj. onih leksema koji, uza svu različitost, povezuju određene referencijalne osobine. Te se osobine mogu nazvati *semantičkim značajkama*.

Sintaktičko je svojstvo leksema da u tekstu tvore solidarne međuodnose s ostalim leksemima, da im se priključuju.

Svi oni leksemi koji su u jednom tekstu povezani zajedničkom, dominantnom semantičkom značajkom, tvore *izotopnu ravninu*.

Za konstituiranje teksta vrlo su važne pronominalne jedinice. U tekstualnolingvističkom smislu »pronomen« ne znači isto što i zamjenica. Pojam *pronomen* upotrebljava se za neku jedinicu *x* što u kontekstu određenog dijela teksta zastupa neku konstituentu teksta koja ima drukčiji sintaktički status.

Kallmeyer, Klein, Netzer i Siebert bave se u svom uvodu i problemom određivanja različitih tipova tekstova. Oni smatraju da se tipovi tekstova ne mogu odrediti prema gramatičkim kriterijima, već da se tekstovi razlikuju prema formaciji teksta, koja je uvjetovana njegovom komunikativnom funkcijom.

U različitim tipovima tekstova javljaju se konstituentne različite naravi — referencijalne ili ekspresivne. Uvjet za ostvarivanje međusobne povezanosti konstituenata jest identitet njihovih dezinata. Podjelom na referencijalne i ekspresivne konstituentne određuju se i dvije velike grupe tekstova koje se nazivaju neformalnom i formalnom.

U neformalnim tekstovima svakodnevnoga govora — izvještajima, reportažama, pripovijetkama nalazimo referencijalne konstituentne. U formalnim tekstovima — pjesništvu, jeziku reklama, izrekama nalazimo ekspresivne konstituentne. Iz toga Kallmeyer i dr. zaključuju da se između tekstualnog sustava i njegovih komponenata mogu ustanoviti odnosi korelacije — određena vrsta konstituenata uvijek se javlja u određenom tipu teksta.

Raščlanjivanje teksta na podsustave kvalitativno se razlikuje od raščlanjivanja na gramatičke konstituentne, zbog toga što se svi ti podsustavi mogu dalje raščlanjivati, a da nužno ne sadrže rečenice.

Time što se tekstualna lingvistika bavi tekstem kao osnovnom jedinicom ispitivanja i istražuje njegovu tekstualnost, nadilazi klasične lingvističke postavke i ustanovljuje se kao zasebna disciplina. U njezine se zadatke ubraja i karakteriziranje različitih vrsta tekstova s različitim tekstualnim funkcijama, a na temelju različitog konstituiranja teksta. Pri tome, naravno, valja ispitati konstituentne — njihovu učestalost, međuodnose, gustoću i kompleksnost mreže tih odnosa, dužinu teksta, početak i kraj. Dalje valja odrediti dominante, podređene podsustave, odnose između dominante i podsustava, oblik njihova povezivanja. Krajnji je cilj ustanovljavanje *izomorfije* različitih tekstualnih sustava na temelju zajedničkih strukturalnih osobina.

Drugo djelo koje se bavi načelima germanističke tekstualne lingvistike jest *Einführung in die Textlinguistik* Wolfganga Dresslera (Tübingen, 1973).

Osnovu teorije teksta Wolfganga Dresslera predstavlja tekstualna gramatika, a prije svega tekstualna semantika. Njezina je zadaća da prikaže značenjsku strukturu teksta, a osobito one semantičke relacije koje nadilaze

značenjsku strukturu pojedine rečenice. To je ujedno i osnovni problem semantičke *koherentnosti* teksta, odnosno semantičke kohezije rečenica.

Jezgro semantičke osnove teksta Dressler naziva *temom* i smatra da u praksi nema jednoznačnog odnosa tema — tekst, tj. da ne postoji jedino mogući ispravan tekst za neku temu i obratno.

Najjednostavnije sredstvo semantičke kohezije jest *rekurencija*, ponavljanje riječi, dijelova rečenice ili čitavih rečenica.

Ostali tipovi rekurencije su fonetske prirode (npr. rima i aliteracija), gramatičke (npr. paralelna građa rečenice).

Jedan od osnovnih problema tekstualne gramatike jest određenje pojma *koreferencije*. Osnova koreferencije je referencija, tj. neposredan ili posredan odnos riječi ili leksema u odnosu prema izvanjezičnoj stvarnosti. Govornik u konkretnom govornom činu značenjskim sadržajem neke riječi određuje neku pojavu izvanjezičnog svijeta, odnosno svoju pojmovnu predodžbu, denotat. Ako se ista riječ upotrijebi u odnosu prema istom denotatu, očekujemo koreferenciju. Ako je ona moguća, onda u sintaktičkom smislu govorimo o *anafori* (upozorava na antecedens) ili *katafori* (djeluje u obrnutom smjeru). Ako su identične samo riječi, a ne i denotati, govornici se služe sredstvima razlikovanja, a to su npr.: *neki drugi, različit, ostali, slično*, redni brojevi, komparativ, superlativ te različiti odrični oblici.

Za konstituiranje teksta osobito su važne pronominalne anafore. U prvilu se pronominalizira slijeva nadesno, odnosno od dviju koreferentnih jezičnih jedinica u dvije rečenice druga se uvijek nadomješta pronominalnim oblikom. Svi ti oblici posjeduju neke zajedničke osobine: u odnosu prema onim jezičnim elementima koje nadomještaju imaju veći opseg značenja, ali suženi značenjski sadržaj, npr. zamjenice su semantički prazne. Pronominalni oblici su obično kraći.

Osnovu semantičke koherencije tvore semantički odnosi dodira, a njih tvori rekurencija semantičkih osobina, odnosno ponavljanje identičnih semantičkih značajki.

Budući da je strukturiranje teksta uvjetovano komunikacijskom situacijom, Dressler u određivanju sintaktičkih osobina teksta polazi od funkcionalne rečenične perspektive. Dio rečenice sa slabijom dinamikom naziva se *temom*, a onaj s najjačom dinamikom *remom*. Ako se komunikativna dinamika mijenja i unutar odnosa teme i reme, govori se o jezgri teme, odnosno reme, kao krajnjim točkama dinamike. Rema, prema tome, označuje novu ili neočekivanu informaciju, dok je tema osnova rečenice, ono što je poznato iz prethodnog teksta.

Tekstualnu gramatiku Dressler dopunjuje tekstualnom pragmatikom. Njezina je zadaća da objasni odnose među jezičnim elementima te govornika i sudionika komunikacijskog čina. Pri tom polazi od pretpostavke da je svako kodiranje i slanje teksta intencionalna, finalna komunikacijska radnja. Na ovom području ne zadovoljava isključivo lingvističko istraživanje, pa se teorija teksta ovdje isprepliće s teorijom komunikacije, sociologijom, teorijom književnosti, psihologijom i dokumentacijskom analizom.

Zasebna područja tekstualne lingvistike i pojedini problemi spomenuti u prikazama dva uvoda obrađeni su u različitim monografijama i člancima koji zbog svoje specijaliziranosti prelaze okvire ovog članka. Stoga će biti dovoljno ako za najvažnije od njih damo osnovne bibliografske podatke:

Brinker Klaus, »Zum Textbegriff in der heutigen Linguistik«, u: *Studien zur Texttheorie und zur deutschen Grammatik*«, München, 1973.

Gülich, E., Raible, W., *Linguistische Textmodelle*, München, 1977.

Petőfi János S, »Zu einer grammatischen Theorie sprachlicher Texte«, *LiLi* 5/1972.

Koch Walter A, *Vom Morphem zum Textem*, Hildesheim, 1969.

Plett Heinrich F., *Textwissenschaft und Textanalyse*, Heidelberg, 1975.

Koch Walter A., *Strukturelle Textanalyse*, Hildesheim-New York, 1972.

Harweg Roland, *Pronomina und Textkonstitution*, München, 1968.